

שים לב: בבחינה זו יש הנחיות מיוחדות למענה על השאלות.

היסטוריה

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

יש לענות על שלוש שאלות:

על שאלה אחת מן הפרק הראשון **או** מן הפרק השני, בהתאם לנושא שלמדת.

על שאלה אחת מן הפרק השלישי.

על שאלה אחת נוספת מאחד הפרקים לפי בחירתך, בהתאם לנושאים שלמדת.

פרק ראשון א: פרק שני	—	$33\frac{1}{3}$ נקודות
	—	$33\frac{1}{3}$ נקודות
	—	$33\frac{1}{3}$ נקודות
פרק שלישי	—	$33\frac{1}{3}$ נקודות
שאלה נוספת לפי בחירה	—	$33\frac{1}{3}$ נקודות
סך הכול	—	100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש:

(1) שני ספרי הלימוד שנעשה בהם שימוש בכיתה (בנושאים **בית שני א** ערים וקהילות; **בונים מדינה במזרח התיכון**).

(2) המחברת האישית של התלמיד.

(3) כל החומרים שנעשה בהם שימוש בתהליך הלמידה.

ד. המלצה לחלוקת זמן:

פרק ראשון או שני — כ-40 דקות

פרק שלישי — כ-90 דקות.

כתוב במחברת הבחינה בלבד. רשום "טייטה" בראש כל עמוד המשמש טייטה.

כתיבת טייטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

בבחינה זו יש לענות על שלוש שאלות סך הכול:
על שאלה אחת מן הפרק הראשון או מן הפרק השני בהתאם לנושא שלמדת.
על שאלה אחת מן הפרק השלישי.
על שאלה אחת נוספת מאחד מן הפרקים לפי בחירתך, בהתאם לנושאים שלמדת.

פרק ראשון: בית שני – ממדינת מקדש לעם הספר

1. בית חשמונאי ומלכות הורדוס

א. החוקרים פרופסור אריה כשר ופרופסור אליעזר ויצטום טוענים שההתנהלות של הורדוס הושפעה מן הקנאה שלו בחשמונאים. לפניך קטע מן המחקר שלהם על הורדוס. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

"התסביך החשמונאי – תסביך זה של הורדוס האפיל על כל נושא אחר בימיו ולכן גם גבה את המחיר הלאומי הכבד ביותר – חיסולו של בית חשמונאי. הורדוס היה [...] אויבם המר ביותר של החשמונאים משום שהם סימלו יותר מכל גורם אחר בימי הבית השני את הריבונות היהודית במיטבה ומובן שגם את הזיכרונות הלאומיים הנערצים ביותר שהאומה התרפקה עליהם בדורות הבאים. [...] הוא אומנם חיסל פיזית ומדינית את בית חשמונאי, אך הוא לא הצליח לסלקו מהזיכרון הלאומי וההיסטורי של הדורות הבאים עד עצם ימינו אלה.

(א' כשר וא' ויצטום, הורדוס: מלך יודף ורדוף, אוניברסיטת חיפה וכתר, 2007, עמ' 361)

בקטע שקראת יש גם עובדות היסטוריות וגם דעות של הכותבים. הסבר כיצד עובדה היסטורית אחת ודעה אחת של הכותבים, באות לידי ביטוי בקטע.
הצע הסבר נוסף (מלבד הקנאה) ליחס של הורדוס כלפי החשמונאים. בסס את הסברך על עובדה היסטורית אחת שאינה מוזכרת בקטע.

(18 נקודות)

ב. איזו מסקנה אפשר להסיק מהשוואה בין היחס של מלכי בית חשמונאי להלניזם ובין היחס של הורדוס להלניזם? נמק את תשובתך. ($15\frac{1}{3}$ נקודות)

2. המרד הגדול

קרא את הקטעים שלפניך, וענה על השאלה שאחריהם.

קטע א – מתוך מאמר של החוקר פרופסור אוריאל רפפורט

במכלול הגורמים למרד יש חשיבות מרובה ליחסי השכנות המעורערים ששררו בין יהודים ללא־יהודים בארץ־ישראל. [...] היה זה נושא מרכזי, אשר השלטון הרומי – אף אם נניח שנהג ללא משוא פנים* ביחסו כלפי שני הצדדים הניצים** – לא היה מסוגל לפתור. כל פתרון היה פוגע בהכרח בצורה קשה באחד הצדדים, ואילו שמירת המצב הקיים (הסטאטוס־קוו) הייתה בבחינת הנצחת המתיחות והיריבות בין יהודים ללא־יהודים בארץ־ישראל.

[...]

חומרתו של עימות זה נעוצה בכך שלא הייתה כל אפשרות לפתור אותו בדרך מדינית ובהסכמת שני הצדדים היריבים. כך נוצר כמובן תסכול מתמיד בקרב הציבור היהודי. לא זו בלבד שציפיות חברתיות, לאומיות ודתיות היו רחוקות ביותר מהישג יד, אף הציפייה לחיים יהודיים מספקים בארץ־ישראל לא התממשה.

(מעובד על פי א' רפפורט, 'הערות על סיבותיו של המרד הגדול ברומי', **קתדרה**, 8 [1978], עמ' 43)

* אפליה
** נאבקים

קטע ב – על ימי הנציב אנטוניוס פליקס, 52-60 לספירה

מהומה אחרת התגלעה בקיסריה, שם נפלה קטטה בין היהודים [ובין] יושבי העיר הסורים*: היהודים טענו לזכותם על העיר כי מייסדה – המלך הורדוס – היה יהודי. הסורים [...] טענו שהעיר שייכת ליוונים [...]. מדי יום זינקו חמומי המוח מבין שני הצדדים אלי קרב [...]. היהודים עלו על יריביהם בעושרם ובכוח גופם, אך היוונים נהגו מתמיכת הצבא, כי את מרבית החיילים גייסו הרומאים בסוריה, ולכן היו אלה נכונים להושיט להם עזרה כלקרוכי משפחה [...]. פעם אחת, בהיות יד היהודים על העליונה, הופיע פליקס בכיכר [העיר] ובאימים ציווה עליהם לסגת; כאשר לא שעו [נענו] לדבריו שילח בהם חיילים שהרגו רבים, ואחר כך גם בזזו את רכוש ההרוגים.

(יוסף בן מתתיהו, **תולדות מלחמת היהודים ברומאים**, תרגום: ל' אולמן, ספר שני, 266-270)

* הלניסטים

א. לפי דברי החוקר בקטע א שקראת, הסבר מדוע פרץ המרד הגדול.

הסבר כיצד דברי יוסף בן מתתיהו שבקטע ב מחזקים את דברי החוקר.

(17 נקודות)

ב. לפי דעתך, כיצד אפשר להסביר את הקשר בין היחס של הורדוס כלפי האוכלוסייה הלא־יהודית בארץ־ישראל ובין

פרוץ המרד הגדול? בסס את תשובתך על המציאות ההיסטורית בתקופת שלטון הורדוס ועל אחד מן הקטעים.

($16\frac{1}{3}$ נקודות)

3. החורבן ותוצאותיו

א. את הקטע שלפניך כתב יוסף בן מתתיהו, שחי ופעל בעיקר במחצית השנייה של המאה הראשונה לספירה. יוסף בן מתתיהו היה ממפקדי המרד הגדול, אך במהלכו עבר לשורות הרומאים וכתב את ההיסטוריה של העם היהודי עבור קוראים רומאים. בקטע שלפניך הוא מתאר את הנסיבות של חורבן בית המקדש. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

טיטוס החליט לתקוף למוחרת עם שחר בראש כל צבאו ולהטיל מצור על בית המקדש. אלא שזה כבר גזר אלוהים שהמקדש יעלה באש. עם זאת, אנשים מבית הם שהחלו בשרפה והיו אחראים לה. התחולל קרב בין משמרות המקדש לבין החיילים שנשלחו לכבות את האש בפנים הר הבית, ואלה הניסו את היהודים ורדפו אחריהם עד לבית המקדש. בתוך כך חטף אחד החיילים פיסה מן העץ הבוער – בלי להמתין לפקודה וללא חשש ממעשה כה נורא, כאילו נדחף לכך על ידי כוח עליון – והשליכו אל המקדש. [...]

קמו צעקה ומהומה. טיטוס קרא אומנם בקול וסימן ביד ימינו לחייליו לכבות את האש, אך הם לא שמעו את קריאתו, כי היא נבלעה ברעש החזק ממנה אשר מילא את אוזניהם, ולתנועות ידו לא שמו לב, כי מקצתם היו שקועים בלחימה ומקצתם היו מטורפים מזעם [...] וכך היה בית המקדש למאכולת אש, שלא ברצון הקיסר.

(מעובד על פי יוסף בן מתתיהו, **תולדות מלחמת היהודים ברומאים**, תרגום: ל' אולמן, ספר שישי, 249-266)

הערך את האיות של קטע זה כמקור ללימוד נושא המרד הגדול. בתשובתך התייחס ליתרון אחד של הקטע ולחיסרון אחד שלו. (17 נקודות)

ב. הקטע שלפניך לקוח מן הספר "יהדות ויוונויות בעת העתיקה: עימות או מיזוג?" שכתב החוקר פרופסור ישראל לוין. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

חז"ל שאבו השראה בעיצוב סדר הפסח ממרכיבים שרווחו ממילא בחברה היהודית, ובמיוחד הושפעו ממנהג יווני-רומי נפוץ – הסימפוזיון. הסימפוזיון היווני כלל סעודה ודיון פילוסופי, והוא נערך פעמים מספר בשנה – בחגים, לכבוד יום הולדתו של מלך או קיסר, או בכל אירוע חגיגי אחר. [...]

המרכיבים העיקריים בהגדה לקוחים ממנהגי הסימפוזיון: העלאת קושיות הקשורות לאוכל בראשית הערב; סוגי האוכל שהוגשו לפני הסעודה עצמה; כוס יין לפתיחת הערב, כשבעקבותיה באות נוספות; אמירת דבר מה על הנאספים; מדרש המבוסס על מקור קדום שעליו נסב הדיון; ולסיום, שירים המהללים את מי שמוקדש לו הערב – האלים או המלך. ההסבה בזמן סעודת הפסח גם היא כמובן מנהג השאוב בבירור מן החברה היוונית-הרומית.

(מעובד על פי י"ל לוין, **יהדות ויוונויות בעת העתיקה: עימות או מיזוג?**, מרכז זלמן שזר, 2000, עמ' 103)

יש הטוענים שכדי להבין סוגיה היסטורית יש להכיר ולהבין את ההקשר ההיסטורי שלה. הדגם טענה זו באמצעות דברי החוקר על עיצוב גויבוס מנהגי ליל הסדר.

הסבר כיצד שם הספר שממנו הקטע לקוח מבטא את המורכבות של המציאות ההיסטורית בימי הבית השני.

בסס את תשובתך על שתי עובדות היסטוריות.

בחינה זו יש לענות על שלוש שאלות סך הכול:
 על שאלה אחת מן הפרק הראשון **או** מן הפרק השני בהתאם לנושא שלמדת.
 על שאלה אחת מן הפרק השלישי.
 על שאלה אחת נוספת מאחד מן הפרקים לפי בחירתך, בהתאם לנושאים שלמדת.

פרק שני: ערים וקהילות בימי הביניים

עיר מדגימה — בגדד

4. היהודים בעולם המוסלמי

א. הקטע שלפניך לקוח מדברי החוקר פרופסור מנחם בן-ששון. קרא אותו, וענה על השאלה שאחריו.

המפגש עם התרבות הערבית, שקלטה תרבויות רבות (ובעיקר היוונית והפרסית), העשיר את דרכי המחשבה היהודית ושינה את תחומי העיסוק האינטלקטואלי, וכן את דרכי החשיבה וכלי הביטוי. מן המאה העשירית ואילך פרחו ספרות בשפה הערבית-יהודית בכל תחום יצירה – הלכה, מקרא, הגות, לשון, ספרות, שירת קודש, שירת חול ומדעים. החיבורים עומדים ברמה הגבוהה של חיבורים ערביים, ודומים להם במונחים ובמבנה. יצירות מוסלמיות ויהודיות עמדו לדיון במפגשים בין-דתיים, ותנועות רוחניות יהודיות קמו כחיקוי לתנועות מוסלמיות – הן בדרכי הפרשנות והמחשבה הן בדפוסי ההתנהגות. (מעובד על פי מ' בן-ששון, 'יהדות ואסלאם – ייחוד ואיחוד', בתוך ע' אטקס, ד' אסף וי' קפלן [עורכים], **אבני דרך**, מרכז זלמן שזר, 2015, עמ' 91)

יש הטוענים שכדי להבין סוגיה היסטורית יש להכיר ולהבין את ההקשר ההיסטורי שלה. הדגם טענה זו באמצעות דברי החוקר.

הסבר כיצד אפשר לבסס טענה זו באמצעות עובדה היסטורית אחת מנושא היחסים בין יהודים למוסלמים בימי הביניים, שאינה מוזכרת בקטע. (17 נקודות)

ב. הקטע שלפניך לקוח מדברי החוקרת פרופסור אלינוער ברקת, והוא עוסק במס הגולגולת שהוטל על היהודים בעולם המוסלמי. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

אנשי ההלכה המוסלמים נחלקו בשאלה אם המס הוא בחזקת השפלה או עונש, או שמא המס נועד להבטיח הגנה פיזית וזכויות נוספות. לפי הדעות השונות נקבעו גם כללי גבייתו: היו שגרסו שיש לגבותו תוך השפלה פיזית, כגון סטירה, והיו שגרסו שאסור לגבות אותו באלמות. עניין המס היה בסיסי ביותר. [...] אל מס הגולגולת נוספו במהלך השנים מיסים רבים, ששליטים הטילו לפי שרירות ליבם או לפי צורכיהם הכלכליים והמדיניים. [...] על גביית מס הגולגולת, הג'ִזְיָה, הקפידו מאוד, הן המוסלמים הן היהודים – הן על גבייתו הן על תשלומו – משום ששני הצדדים ידעו שזה המס המבטיח את היציבות ביחסים ביניהם. (א' ברקת, **תקופת הגאונים**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 2007, עמ' 24-25)

איזו מסקנה אפשר להסיק על מעמד היהודים בעולם המוסלמי, מהשוואה בין הקטע שקראת ובין קטע המקור על ראש הגולה, שבעמוד 87 בספר הלימוד בנושא "ערים וקהילות"? בסס את תשובתך על שני הקטעים. באיזו מידה מסקנה זו תואמת את מה שלמדת על המעמד המשפטי של היהודים בעולם המוסלמי? בסס את תשובתך על עובדה היסטורית אחת שאינה מוזכרת בקטעים.

(16 $\frac{1}{3}$ נקודות)

5. גאוני בבל

א. הקטע שלפניך לקוח מאיגרת שנשלחה מהעיר גאבס שבתוניסיה. קרא אותו, וענה על השאלה שאחריו.

עבר כאן מר רב שמואל בן רבי אברהם עם שיירה, ושלחנו איתו בשביל אדוננו האי (גאון) עשרים וחמישה דינרים וכתבנו בחיפזון שאלות [הלכתיות] אל רב האי ושלחנו אותן עם אחד המוסלמים שבשיירה כדי שיגיעו אל מר שמואל, כי הוא הקדים לצאת לפני השיירה בגלל השבת.

(מעובד על פי ח"ז הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית, א, מוסד ביאליק, 1965, עמ' 194)

הסבר כיצד אחד מן התפקידים של הגאונים בא לידי ביטוי בקטע שקראת.

ענין במפה שבנספח והסבר את הקשר בינה ובין הקטע.

(18 נקודות)

ב. הקטע שלפניך לקוח מדברי החוקר ד"ר יהושע הורוביץ. קרא אותו, וענה על השאלה שאחריו.

כשדנים על מצב היהודים בארץ-ישראל בתקופת הגאונים יש לציין שמבחינת ההשפעה על תפוצות הגולה יש אומנם למרכז הבבלי עדיפות יותר גדולה על פני המרכז הארץ-ישראלי, אבל הקשר הנצחי בין הארץ והגולה לא נפסק גם בתקופה זו.

מתיחות שררה תמיד בין שני המרכזים העתיקים, ארץ-ישראל ובבל, ושאפותיהם של גאוני בבל היו להשליט את התלמוד הבבלי ותורת ישיבותיהם גם בארץ-ישראל ולתת תוקף למנהגי הישיבות הבבליים גם בארץ-ישראל. על ידי פעולות אלה חשבו גם להפחית את מידת ההתקשרות בין התפוצות לארץ-ישראל.

(מעובד על פי י' הורוביץ, 'הישיבה בתקופת הגאונים', מחניים, סיון תשכ"ג, 1963, עמ' 20)

בקטע שקראת יש גם עובדות היסטוריות וגם דעות של החוקר. הסבר כיצד עובדה היסטורית אחת ודעה אחת של החוקר באות לידי ביטוי בקטע.

באיזו מידה הידע שלך על גאוני בבל תואם את הדעה של החוקר? נמק את תשובתך.

($15\frac{1}{3}$ נקודות)

6. העיר בגדד

א. לדעתך, איזה מן השיקולים לייסוד בגדד כבירת הח'ליפות העבאסית היה החשוב ביותר עבור מקימי העיר?

נמק את תשובתך ובסס אותה על עובדה היסטורית אחת. (18 נקודות)

ב. בספר הלימוד בנושא "ערים וקהילות", קרא בעמוד 84 את קטע המקור מאת אבו נאצר אל-פאראבי שכותרתו

"על העיר ועל תכליתה", והסבר כיצד מועילה העיר לאדם על פי אל-פאראבי.

באיזו מידה מימשה העיר בגדד את דברי אל-פאראבי על תכלית העיר? בסס את תשובתך על עובדה

היסטורית אחת.

($15\frac{1}{3}$ נקודות)

עיר מדגימה — פראג

7. מעמד היהודים באירופה הנוצרית

א. קרא את שני הקטעים שלפניך, וענה על השאלה שאחריהם.

קטע א — תיאור התיישבות היהודים בעיר שפייר שכתב רבי שלמה בן שמעון במאה ה־12

בראשית בואנו תקוע אוהלינו אל שפיירא [שפייר] הזאת, זה היה בשל הדלקה אשר נפלה במדינת מעגנצא [מיינץ] ונשרפה כל שכונת היהודים והרחוב שלהן והיינו בפחד גדול מן העירוניים. [...] ואז אמרנו אל ליבנו לצאת משם ולנוח בכל אשר נמצא עיר מבצר, וקיבל אותנו (שליט שפייר) בסבר פנים יפות וגם שלח אחרינו שריו ופרשיו ונתן לנו את קצה העיר ואמר אלינו להקיפנו חומה למחסה מן הצוררים [האויבים] להיות לנו למבצר. ויחמול עלינו כאשר יחמול איש על בנו, וערכנו תפילה לפני הבורא השכם והערב ימים על ימים.

(מעובד על פי א' לימור ואחרים, **בין יהודים לנוצרים**, ב, האוניברסיטה הפתוחה, 1993, עמ' 34)

קטע ב — מדברי פרופסור יעקב כ"ץ, היסטוריון שפעל במאה ה־20

הבטחת ביטחון החיים ושמירה על הרכוש לא יכלה לשמש מגן בפני התנקשות מידי קנאים. קהל מאמינים פשוט עלול היה להיתפס לעוינות אקטיבית נגד היהודים בעקבות עלילה שהופצה נגדם או בעקבות להיטות דתית. גם לנוכח התנכלויות כאלה לא היו היהודים חסרי מגן לחלוטין. שלטונות הממלכה, ולא פחות מכך מוסדות הכנסייה הרשמיים, שימשו כתובת לטענותיהם, ולא תמיד לשווא. שונה היה מצבם של היהודים אם היחס השלילי בא מצד השליט עצמו, וזה התבטא בהחלטה להרחיקם מארצו. [...] גירוש משאיר את הקורבנות בחיים, אך משמיט את בסיס קיומם ומסגירם לידי הגורל העיוור. דווקא נגד גזרה זו אין ליהודי למי לפנות.

(מעובד על פי י' כ"ץ, **עת לחקור ועת להתבונן**, מרכז זלמן שזר, 1999, עמ' 55-56)

מה אפשר ללמוד מן ההשוואה בין שני הקטעים על הביטחון שהעניקו השליטים ליהודים באירופה הנוצרית? בסס את תשובתך על שני הקטעים. (15 $\frac{1}{3}$ נקודות)

ב. הקטע שלפניך לקוח מדברי החוקר פרופסור שמואל אטינגר. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריה.

הפולמוסים הדתיים של ראשית ימי הביניים בין הנוצרים לבין עצמם היו מלווים לעיתים רדיוסות, מלחמות ואף השמדה של קבוצות כופרות. הפולמוס החמיר את היחס אל היהודים, אשר נשארו במרוצת הזמן הקבוצה הכופרת ויוצאת הדופן היחידה בעולם הנוצרי המאוחד. מטעמים דתיים אסרה הכנסייה את הריגת "ישראל שבגוף" והייתה מעוניינת לקיים את העם הזה כעדות חיה לבכורתה של הנצרות. מצבם המושפל ודיכוי מלמדים על עונשם הנצחי של אלה שהעזו לדחות את האל** לאחר התגלותו. [ואף] אם היו מלכים ושליטי ערים שבגלל צורכי החיים סטו מן הגישה הנוקשה ולטובת עצמם קירבו את היהודים והעניקו להם זכויות שונות, הרי שבתחום הרוח, שכמעט כל ימי הביניים היה מסור כולו בידי הכנסייה, נשמר במלואו היחס המחמיר כלפי היהודים.

(מעובד על פי ש' אטינגר, **האנטישמיות בעת החדשה**, מורשת וספריית פועלים, 1978, עמ' 4-5)

* כינוי נוצרי לעם היהודי
** ישן

יש הטוענים שכדי להבין סוגיה היסטורית יש להכיר ולהבין את ההקשר ההיסטורי שלה. הדגם טענה זו באמצעות ההסבר של החוקר לעיונות של הנוצרים כלפי היהודים בימי הביניים.

הצג הסבר נוסף לעיונות של הנוצרים כלפי היהודים בימי הביניים. בסס את ההסבר באמצעות עובדה היסטורית אחת שאינה מוזכרת בקטע זה או בקטעים שקראת בסעיף א.

(18 נקודות)

8. יחסי יהודים ונוצרים בפראג

א. שני הקטעים שלפניך מלמדים על המורכבות של חיי היהודים בפראג. קרא את הקטעים, וענה על השאלה שאחריהם.

קטע א

כל ספרי הקודש אשר בקהילתנו, קהילה קדושה פראג, נלקחו ברישיון השררה*, כאשר העלילו עלינו באומנם שאנו מתפללים נגדם, ובסיבת זה כל סידורי התפילות עם שאר ספרים נשלחו לעיר וינה באופן שאפילו החזנים התפללו בבתי הכנסת בעל פה. בשנה ההיא, שנת ש"ט [1519] יצא הקצף מאת הקיסר פרדיננד על כל היהודים אשר היו פה עיר פראג, ובעבור זה יצא דבר מלכות ונתגרשו כל היהודים ממלכותו ולא נשאר איש אחד.

(מעובד על פי דוד גאנז, **צמח דוד**, מהדורת ורשה, תרל"ח, עמ' 56)

* בפקודת השלטונות

קטע ב

אדוננו הקיסר הישר, המאור הגדול, המהולל, רודולף ירום הודו, ברוב חסדו ואמיתו, שלח וקרא אליו את הגאון מורנו הרב רבי ליווא בר בצלאל*, וקיבלו בסבר פנים יפות ושוחקות, ודיבר עימו פה אל פה כאשר ידבר איש אל רעהו. ומהות ואיכות הדברים, סתומים, חתומים ונעלמים הם, והיה זה פה, קהילה קדושה פראג, ביום א' ג' אדר שנת שנ"ב [1592].

(מעובד על פי דוד גאנז, **צמח דוד**, מהדורת ורשה, תרל"ח, עמ' 58)

* המהר"ל מפראג

הסבר כיצד הקטעים שקראת מלמדים על המורכבות של חיי היהודים בפראג. בסס את הסברך על שני הקטעים. הסבר כיצד שתי עובדות היסטוריות שאינן באות לידי ביטוי בקטעים מלמדות על המורכבות של חיי היהודים בפראג. (18 נקודות)

ב. לדעתך, האם יהודי פראג ראו את עצמם כחלק מאוכלוסיית העיר? בסס את הסברך על עובדה היסטורית אחת. יש הטוענים שתושבי פראג לא ראו את היהודים כחלק מאוכלוסיית העיר. בסס טענה זו באמצעות עובדה היסטורית נוספת.

($15\frac{1}{3}$ נקודות)

9. תולדות פראג

בעמודים 102-103 בספר הלימוד בנושא "ערים וקהילות" מוצג תחריט נחושת מן המאה ה-17, של העיר פראג. עיין בו, וענה על שתי השאלות שלפניך.

א. הסבר את התרומה של שני פרטים שנראים בתחריט להתפתחות של העיר פראג. הסבר את התרומה של גורם נוסף, שאינו נראה בתחריט, להתפתחות של העיר פראג. (18 נקודות)

ב. הסבר שני חסרונות של שימוש בתחריט נחושת ללימוד נושא היסטורי. בסס את הסברך על התחריט.

($15\frac{1}{3}$ נקודות)

בבחינה זו יש לענות על שלוש שאלות סך הכול.
 על שאלה אחת מן הפרק הראשון **או** מן הפרק השני בהתאם לנושא שלמדת.
 על שאלה אחת מן הפרק השלישי.
 על שאלה אחת נוספת מאחד מן הפרקים לפי בחירתך, בהתאם לנושאים שלמדת.

פרק שלישי: בונים מדינה במזרח התיכון

שים לב: מותר לענות רק על אחת מן השאלות 13-14 (המעבר לרב-תרבותיות **או** עיצוב זיכרון השואה).

10. מלחמת העצמאות

לפניך קטע מן הספר "סיפור על אהבה וחושך" מאת הסופר עמוס עוז. בקטע מתוארות חוויותיו מימי ילדותו בירושלים בזמן מלחמת העצמאות.
 קרא את הקטע, וענה על השאלות שאחריו.

אותנו, ילדי השכונה מכיתה ג' וד' [...] אספו באחד הבקרים בדירה ריקה ברחוב מלאכי. [...] לימדו אותנו איך ללקט במגרשים הריקים ובחצרות האחוריות המוזנחות מין ירק-בר שנקרא חֶלְמִית אך כולנו קראנו לו בשמו הערבי: ח'וביזה. הח'וביזה הקלה במקצת את אימת הרעב בירושלים. האימהות היו מבשלות או מטגנות את הירק ומפיקות ממנו כל מיני קציצות או דייסות שצבען כצבע התרד וטעמן היה מזעזע עוד יותר מטעם התרד. [...]

סביבנו התהדקה הטבעת: הלגיון העבר־ירדני כבש את העיר העתיקה, חסם בכוחות גדולים את הכביש לתל אביב ולשפלה [...] ופתח בהרעשות* מסיביות שמטרתן הייתה להרבות אבדות בקרב האוכלוסייה האזרחית המותשת והמורעבת, לשבור את רוחה ולהביאה לידי כניעה. [...] מטוסים מצריים הפציצו את ירושלים בפצצות תבערה והרסו, בין השאר, את בניין מושב־הזקנים בשכונת רוממה, לא הרחק מאיתנו. [...] ציפורה ינאי, חברתה הביישנית של אימי שגרה ברחוב צפניה, ירדה לרגע להביא מן החצר סמרטוט רצפה ודלי ונהרגה במקום מפגיעה ישירה של פגז.

(מעובד על פי ע' עוז, **סיפור על אהבה וחושך**, כתר, 2002, עמ' 410, 419)

* הפגזות

א. הֶעֱרָךְ את האיכות של קטע זה כמקור ללימוד נושא האווירה בארץ בתקופת מלחמת העצמאות. בתשובתך התייחס

ליתרון אחד של הקטע ולחיסרון אחד שלו. (16 $\frac{1}{3}$ נקודות)

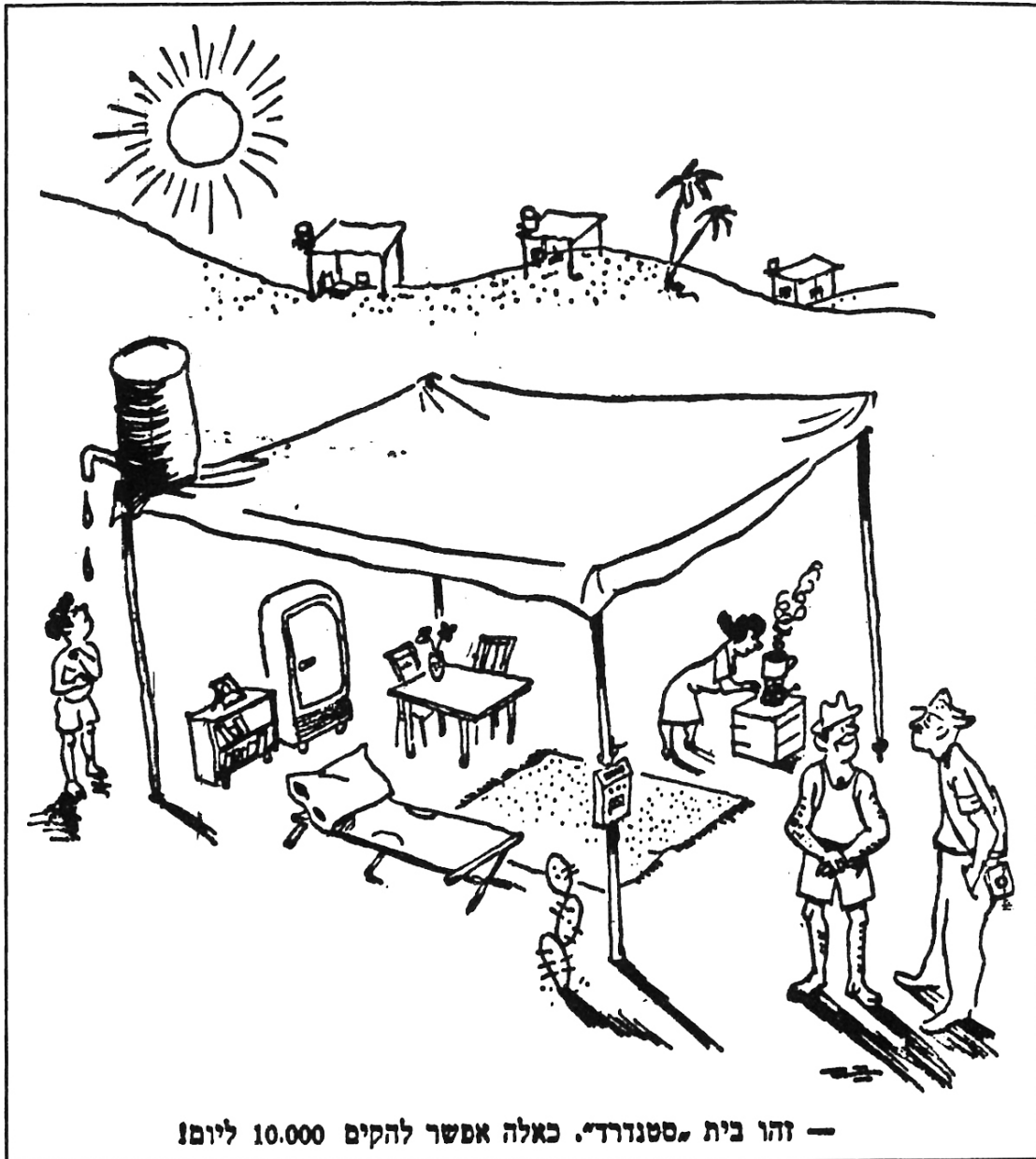
ב. הסבר כיצד אחד מן המאפיינים של מלחמת העצמאות בא לידי ביטוי בקטע.

מספר הלימוד בנושא "בונים מדינה במזרח התיכון" שממנו למדת, בחר במקור אחד (מילולי או חזותי) שבו מאפיין זה בא לידי ביטוי. ציין מראה מקום למקור: שם הספר, שם המחבר ומספר העמוד.

הסבר כיצד מאפיין זה בא לידי ביטוי במקור שבחרת.

(17 נקודות)

11. קליטת העלייה הגדולה
א. עיין בקריקטורה שלפניך, וענה על השאלה שאחריה.

(ציור: יוסף בס, מתוך: פ' יורמן, 'השנה שהיינו בה למיליון', מ' נאור [עורך], עולים ומעברות: 1948-1952, יד יצחק בן-צבי, עמ' 252)

לדעתך, איזו עמדה הצייר מביע בקריקטורה כלפי האופן שבו קלטו את העלייה הגדולה? בסס את תשובתך על שני פרטים מן הקריקטורה.

האם אתה מסכים עם העמדה שהצייר מביע? בסס את תשובתך על שתי עובדות היסטוריות.

($16\frac{1}{3}$ נקודות)

(שים לב: המשך השאלה בעמוד הבא.)

ב. הקטע שלפניך לקוח מדברי החוקר פרופסור אליעזר דון-יחיא. קרא אותו וענה על השאלה שאחריו.

מלכתחילה הוקמו המחנות כדי לשכן בהם את העולים רק בימים הראשונים לשהייתם בארץ. לאחר כמה ימים או שבועות של שהייה במחנה הועברו העולים למגורי קבע, לכן בשנה הראשונה למדינה לא הורגש צורך דוחק לדאוג לחינוך ילדי העולים בעת שהייתם במחנות. (לעיתים הופנו ילדים שגרו במחנות לבתי ספר ביישובים הסמוכים). ואולם משהלכו וגברו גלי העלייה הגדולה התברר שקצב הבנייה של שיכונים חדשים רחוק מלספק את הצרכים, גדל מספרם של מחנות העולים, ממדיהם התרחבו ותקופת שהותם של העולים בהם הלכה ונתארכה.

בקיץ 1949 התברר שחלק ניכר מן העולים ייאלצו לשהות במחנות חודשים ארוכים בטרם יעברו ליישובים של קבע. לפיכך התעורר הצורך לדאוג למסגרות חינוך לילדי העולים שבמחנות, ורשויות הקליטה החלו לארגן פעילות חינוכית נרחבת במחנות העולים. לצורך זה גויסו מורים ומדריכי תרבות והוקמו בתי ספר וכיתות לימוד, ששולבו בהם אלפי ילדים.

(מעובד על פי א' דון-יחיא, משבר ותמורה במדינה חדשה, יד יצחק בן-צבי, 2008, עמ' 118)

נסח שאלת הרחבה אחת העוסקת בקשיים של העולים אנ של הקולטים בתקופת העלייה הגדולה, שחשוב לדעתך לשאול בעקבות קריאת הקטע. אין לכתוב שאלה שכבר כתובה בשאלון זה או בספר הלימוד. הסבר את החשיבות של השאלה ששאלת ללימוד נושא קליטת העלייה הגדולה. בסס את הסברך על המציאות ההיסטורית בתקופת העלייה הגדולה. (17 נקודות)

12. קטע שלא נלמד: אוכלוסיית ישראל בשנות השישים והשבעים

לפניך קטע מערך אנציקלופדי העוסק בשינויים באוכלוסייה היהודית בישראל בשנות השישים והשבעים. קרא את הקטע וענה על השאלות שאחריו.

המאפיינים הכלליים של העלייה לישראל בעשור השלישי היו דומים לאלו שאפיינו אותה בשנים שקדמו: מצד אחד העלייה המשיכה להיות רציפה והעולים הגיעו ממספר גדול מאוד של מדינות, והעדויות לכך היא שכמה גורמי משיכה לישראל המשיכו להיות פעילים במשך כל התקופה והשפיעו על רוב הקהילות היהודיות בתפוצות. מצד אחר, היקף העלייה השתנה משנה לשנה, גם בתקופה זו: בשנים 1966-1967 העלייה לארץ הייתה בהיקף קטן ביחס לשנים שקדמו. לאחר מלחמת ששת הימים, גדל היקף העלייה באופן ניכר והגיע לשיא בשנים 1972-1973, אבל לאחר מכן ירד היקף העלייה והיה נמוך מאוד בשנים 1975-1976.

לשינויים אלו כמה סיבות: במהלך השנים חלה ירידה במספר היהודים שנותרו בארצות שמהן הגיעה עלייה נרחבת מאז קום המדינה [מזרח אירופה וארצות האסלאם]. בעקבות מלחמת ששת הימים, גדלה מאוד הנכונות לעלות לארץ בקרב יהודי אמריקה ומערב אירופה עד מלחמת יום הכיפורים. באותה תקופה החלה התעוררות ציונית ניכרת בקרב יהודי ברית המועצות, ושלטונות המדינה החלו להתיר ליהודים לעלות לארץ. לאחר מלחמת יום הכיפורים חלה שוב ירידה בהיקף העלייה לארץ, ככל הנראה בגלל השפעות המלחמה על המצב בארץ. הנתונים מלמדים שהתרומה של העולים לגודל האוכלוסייה היהודית בישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים לא הייתה גבוהה, וזאת בשל הירידה מן הארץ: רבים מהאנשים שעזבו את הארץ היו עולים שלא השתלבו בחיים בה ולכן עזבו למדינות אחרות. כמו כן, ניכרת גם עזיבה של תושבים ותיקים ילידי הארץ, שככל הנראה ירדו מן הארץ בעקבות התנאים הכלכליים.

(מתורגם ומעובד על פי *Encyclopaedia Judaica Decennial Book: 1973-1982*, pp. 338-339)

א. כתוב שני שינויים שחלו בהיקף העלייה לישראל בשנות השישים והשבעים. בסס את תשובתך על הקטע. בחר באחת המלחמות שעליה למדת – מלחמת ששת הימים או מלחמת יום הכיפורים. הסבר כיצד עובדה היסטורית אחת שאינה מוזכרת בקטע יכולה לחזק את דברי הכותב בעניין ההשפעות של מלחמה זו על גודל האוכלוסייה היהודית בישראל.

(16 $\frac{1}{3}$ נקודות)

ב. יש הטוענים כי השנים 1967-1977 היו שנים של מפנה שבהן השתנו פניה של החברה הישראלית. הסבר כיצד אפשר לבסס טענה זו באמצעות מה שלמדת על ההשפעות של מלחמת ששת הימים א של מלחמת יום הכיפורים בתחום הפוליטי א בתחום החברתי א בתחום הכלכלי. האם לדעתך השינויים שחלו בגודל האוכלוסייה היהודית בישראל, על פי הקטע, משקפים טענה זו? נמק את תשובתך. (17 נקודות)

שים לב: מותר לענות רק על אחת מן השאלות 13-14.
אם למדת את נושא המעבר לרב־תרבותיות, ענה על שאלה 13.
אם למדת את נושא עיצוב זיכרון השואה, ענה על שאלה 14.

13. המעבר מחברת כור היתוך לחברה רב־תרבותית

א. בקטע שלפניך מובאים דברים שאמר שר החינוך בן־ציון דינור בשנת 1952. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

יש צורך לטפל בשיטתיות ובתבונה בקביעת סגנון חיים יהודי בארץ, בכל פינותיה, אזוריה, חוגיה ושכבותיה... יש להקים רשות מיוחדת להווי תרבותי ולסגנון חיים ישראליים... יש צורך בערכי חיים, אבל בערכי חיים משותפים. יש אנשים שמאמינים באלוהים ויש אנשים שאינם. לא העניין של דת כאן, אנחנו רוצים להיות עם אחד. זוהי אומנות של חיים שהיא משתדלת לכוון ולקשור את העם.

(מעובד על פי צ' צמרת, 'בין "ממלכתיות" ל"תנועתיות"', בתוך: מ' בר־און [עורך], **אתגר הריבונות**, יד יצחק בן־צבי, 1999, עמ' 52)

העֲרָךְ את איכות הקטע שקראת כמקור ללימוד נושא תקופת כור ההיתוך בישראל. בסס את תשובתך על הקטע. יש הטוענים שהמציאות בשנים הראשונות לקיום המדינה חייבה יישום של תפיסת כור ההיתוך בחברה הישראלית. הסבר כיצד אפשר לבסס טענה זו באמצעות הקטע ובאמצעות עובדה היסטורית אחת שאינה מוזכרת בו. (16 $\frac{1}{3}$ נקודות)

ב. הסבר את הקשר בין הגישה הרב־תרבותית ובין אופן קליטת העלייה בשלושים השנים האחרונות של המאה ה־20. הסבר יתרון אחד וחיסרון אחד של מימוש הגישה הרב־תרבותית בתחום קליטת העלייה. (17 נקודות)

14. עיצוב זיכרון השואה

א. הקטע שלפניך לקוח מתוך ריאיון שנערך בשנת 1994, והוא עוסק בקליטתן של נערות ניצולות שואה בקיבוץ משמר העמק סמוך לקום המדינה. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

במשמר העמק סגרו את העבר הקצר והעמוס שלנו. שמו קו, עד כאן. לא רק שהפרידו בינינו אלא שהוותיקים אף היו מקשים ושואלים את ילדי קבוצת: איך הלכתם כצאן לטבח, והרגשנו בושה כי נדרשנו לתת תשובות שלא היו לנו. לעומת זאת לא התעניינו בעברנו, כיצד שרדנו. צריך להבין: [...] קיבלו אותנו מצוין, נתנו לנו בית, קיבלנו הורים מאמצים, דאגו לנו לכול, אבל לא הבינו אותנו.

(ש' בר-גיל, מחפשים בית מוצאים מולדת, יד יצחק בר-צבי ואוניברסיטת בן גוריון, 1999, עמ' 144)

הסבר יתרון אחד וחסרון אחד של שימוש בקטע זה ללימוד נושא היחס כלפי ניצולי השואה בישראל. בסס את תשובתך על הקטע.

הסבר את הקשר בין המציאות ההיסטורית בארץ בתקופה שבה העדות עוסקת ובין היחס כלפי ניצולי השואה כפי שהוא בא לידי ביטוי בעדות.

($1\frac{1}{3}$ נקודות)

ב. הקטע שלפניך לקוח מתוך דיווח עיתונאי על נאום שנשא נשיא המדינה ראובן ריבלין ב"יד ושם" בשנת 2020. קרא את הקטע, וענה על השאלה שאחריו.

בסיום נאומו פנה [הנשיא] לניצולי השואה היושבים בקהל: "יקירי, יקירותי, שורדי השואה. אתם הנס שלנו. בתעצומות הנפש שלכם בניתם בית ונטעתם עץ, ובגבורתכם הבטחתם לנו את חירותנו, במדינה יהודית ודמוקרטית, דמוקרטית ויהודית, בדיבור אחד. אהבת האדם שלכם, אהבת ישראל שלכם, הם המצפן שלאורו נלך תמיד. יהי זכרם של אחינו ואחיותינו, קורבנות השואה, והלוחמים במערכה נגד הנאצים ובתוכם חסידי אומות העולם, חקוק על לוח ליבנו לעד."

(מתוך אתר האינטרנט של מעריב, 23 בינואר 2020)

הסבר כיצד ההשוואה בין קטע זה ובין הקטע שקראת בסעיף א מלמדת על השינוי שחל ביחס כלפי ניצולי השואה במדינת ישראל במהלך השנים. בסס את תשובתך על שני הקטעים.

לדעתך, לאיזה מן הגורמים שהשפיעו על עיצוב זיכרון השואה הייתה התרומה הגדולה ביותר להיווצרות היחס כלפי ניצולי השואה שבא לידי ביטוי בקטע? נמק את תשובתך.

(17 נקודות)

בהצלחה!

נספח — תחומי ההשפעה של הישיבות
(לשאלה 5)

